

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

УДК 37.091.33:794(=11/=19)“653”

БОРИС ГОД

(Полтава)

ІГРИ В ЖИТТІ Й ВИХОВАННІ СЕРЕДНЬОВІЧНОГО ЄВРОПЕЙЦЯ

Розглянуто феномен гри в культурі й вихованні середньовічного суспільства. Особливу увагу приділено з'ясуванню місця і ролі ігрової народної традиції в становленні особистості.

Ключові слова: аскетизм, виховання, гра, ігроманія, гра азартна, гра дитяча, гра народна, Середньовіччя, традиція, християнство.

Ігри, улюблений вид відпочинку та спорту, супроводжували людську цивілізацію впродовж усього розвитку її історії. Вони здавна викликали інтерес у спеціалістів із людинознавства, а педагогів цікавили з огляду безпосереднього ставлення до дитинства. Загалом педагогічна наука сприймала ігри, надаючи їм виховного значення. Однак останнім часом феномен гри постав перед нами в дещо іншому світлі: з'явився гральний бізнес, комп'ютерні ігри, ігри через Інтернет тощо. Підлітки отримали змогу зустрітися з гральними автоматами, які суспільство назвало “однорукими бандитами”. Нарешті, поряд із різними “маніями” виникла ще одна – лудоманія, тобто хворобливий потяг до азартних ігор.

У зв'язку з цим перед теоретиками й практиками педагогіки стоїть завдання глибокого переосмислення феномену гри, її ролі в людському існуванні та виховному процесі. А надійним підґрунтям теорії завжди була історико-педагогічна наука. Тому темою нашої статті є культура ігор та її виховні аспекти за часів Середньовіччя, коли гра стала предметом гострої ідейної боротьби і зіткнення різних точок зору в суспільній думці. Ми прагнутимемо розкрити сутність цієї полеміки, виокремимо позицію церкви, із одного боку, і значення формування народної традиції ігор, із іншого; з'ясуємо, як відбулися ці ідейні пошуки в тогочасній педагогіці. Темі, що нас цікавить, присвячені праці М. Бахтіна, В. Даркевич, Л. Куна, В. Олівової, Й. Хейзінга та інших дослідників. Як джерело нами використано релігійно-філософські й педагогічні трактати Середньовіччя, мемуарну й художню літературу, твори образотворчого мистецтва.

Відомо, що християнство докорінно змінило духовне життя європейців. Зі вступом його в силу антична традиція ігор, агональний характер культури минали. Натомість приходили аскетизм, неприйняття язичництва з його ігровими ритуалами. Згідно з Августином Блаженным (354-430 рр.), видатним теологом і одним із засновників церкви, людина від народження несе на собі гріх прабатьків – Адама та Єви. Первородний гріх зосереджено в тілесній організації, відтак християнська аскеза виключала будь-яку увагу до неї: “... Швидко бігати, бути тілесно вродливим, фізично сильним тощо – це такі якості, без яких можна бути добродішним, так само як і вони можуть обходитися без неї ...” [1, с. 1004].

Августин багато уваги приділяв дитині й дитинству, відтак не міг не торкнутися проблеми ігор. У “Сповіді” він описав власне дитинство. Його історія була швидше сумною, ніж радісною, а відгуки про ігри переважно негативними. “У грі я часто обду-

рював задля перемоги, тим часом як сам був переможений безглузким прагненням до першості“ [2, с. 132]. Тут ми бачимо пряме спростування античного принципу ігрової практики: бути першим, перемогти. Із християнської точки зору людина повинна була понад усе боятися гордині, упокорювати себе перед богом й приборкувати пристрасті.

Отже, за Августином, дитячі ігри та ігри взагалі несумісні з християнською ідеологією. Він бачив у них лише облуду, джерело конфліктів, маленький гріх, що має властивість дорослішати й збільшуватися. Він переконливо затаврував великі публічні ігри Античності. Для отця християнської церкви було неприйнятним уже те, що ці ігри мали язичницьке походження, пов'язувалися із жертвопринесенням, неприпустимими для християнина ритуалами. Гладіаторські бої – і тут мислитель цілком мав рацію – суперечили елементарним нормам моральності й людяності. Помилка полягала в тому, що жорстокість, брехня та інші негативні риси ігор Августин абсолютизував, переносив на кожен гру, навіть дитячу, а відтак – виключав із виховної практики.

Проте визначні філософи й педагоги Середньовіччя – Гуго Сен Вікторський (1096-1141 рр.), автор “Дидакалікону”, Вінсент із Бове (1190-1264 рр.), Егідій Римський (Колонна) (1246/47-1316 рр.) – цієї теми все ж таки не оминули й не дали іграм забутися, викреслитися з пам'яті. Егідій, наприклад, уважав ігри з м'ячем і боротьбу цілком доречними у вихованні принців, оскільки вони сприяють загартуванню тіла та військовій підготовці молоді, а для простих городян їхня корисність пов'язувалася з позитивним впливом на фізіологічні процеси, що відбуваються в організмі (вплив Аристотеля, Авіценни є очевидним). Проте жодний із педагогів-теоретиків чи практиків не вважав гру достойною посісти місце поміж методів і засобів виховання. Більше того: гра як така уявлялася чимось несерйозним, адже завдання християнина – підготуватися до загробного життя на небесах, відтак витратити час на гру навряд чи варто [5, с. 233].

Однак на практиці все було інакше. І Середньовічна людина залишалася “людиною граючою” (“Homo ludens” – вислів Й. Хейзінги). Тому, насамперед, зосередимо увагу на лицарському житті й лицарському вихованні, які не можна уявити без гри. Середньовічний лицар повинен був змалку готуватися до військової служби, тому майже весь час тренував тіло й волю. Це сприяло “вихованню лицаря”. До 12-14 років хлопчики опанували основи лицарських мистецтв (верхова їзда, володіння щитом, м'ячем), після чого продовжували вдосконалюватися в них при королівському дворі або дворі знатного дворянина. Саме тоді вступали в свої права відомі лицарські ігри-турніри, спочатку навчальні, потім – справжні, бойові.

За деякими припущеннями, батьківщиною турнірів була Франція, де вони дістали назву “галльські ігри”. Ці ігри нагадували розваги римської молоді. Зрештою ігри-турніри розповсюдилися по всій Західній Європі і стали улюбленою розвагою дворянської молоді, свого роду аристократичним спортом Середньовіччя. У них в ігровому форматі відтворювалися військові епізоди. Практикувалися як групові (сучасною мовою, командні) змагання, так і двобої. На турнірах лицарі демонстрували мистецтво верхової їзди, точність і силу ударів, особисту спритність, влучність і миттєвість реакції, а також дотримання встановлених правил. Хоча зазвичай билися тупою зброєю, такі ігри були небезпечними, нерідко призводили до повного фізичного виснаження учасників, тяжких поранень і смерті.

Турніри прикрашали собою народні свята, урочисті церемонії, приваблювали сотні й тисячі глядачів (уболівальників). Сама гра, присутність на ній як учасника чи вболівальника, виконувала певні соціальні функції: згуртування дворянського стану, а для народу – яскраве видовище, розвага. Із плином часу змінювалися зміст і форми турнірів, мали значення й зміни в озброєнні, військовій техніці – тут спостерігалася тенденція до поступового знецінення фізичної підготовки юнака. У середині XIV століття набули популярності ігри “круглого стола” на основі легенд про британського короля Артура – театралізація окремих сюжетів давніх легенд. Зрештою, зазнавши низку трансформацій, лицарські турніри-ігри відійшли в минуле ще за часів Середньовіччя разом із їхніми організаторами – дворянами-лицарями.

Турніри, військові ігри були не єдиним заняттям лицарства у вільний від бойової служби час. Полювання на диких звірів, яке за характером було схожим на військово-гру і сприяло підтриманню гарної форми, так само вважалося гідним лицарського звання. Цінувалося і вміння грати в шахи. Це загалом була інтелектуальна гра, але й у ній лицарів приваблювала схожість із бойовим мистецтвом, стратегією й тактикою бою. У період класичного феодалізму церква в цілому негативно ставилася до лицарських ігор, убачаючи в них антитезу християнському вихованню, проте змушена була терпіти це явище з соціально-політичних міркувань: лицарство слугувало опорою королівської влади. Одним із тих, хто намагався залагодити протиріччя, був відомий богослов і філософ Раймунд Луллій (бл. 1235 – бл. 1315 рр.), автор “Книги про лицарський орден”, – найкращого трактату з питань педагогіки лицарського виховання. Луллій наголошував на єдності “виховання тіла” і християнського виховання, зміцненні духу лицаря, його ідейно-релігійного загартуванні. Із-поміж достоїнств лицарів він виділяв окремо “... уміння перемагати в турнірах і на полях битв, пов’язане не стільки з лицарським призначенням, скільки з вольовими якостями, бо завдяки розуму й розрахунку було виграно набагато більше битв, ніж завдяки скупченню народу та амуніції або лицарській відвазі” [7, с. 254]. Звідси випливає потреба в розумовому вихованні (його завжди лицарям не вистачало).

Якщо розглянути Середньовіччя під кутом зору нашої теми, то можна побачити під ковдрою християнської ідеології й християнської культури потужний і багатий пласт народної ігрової традиції. Середньовічна людина грала, незважаючи на всі заборони й обмеження морально-релігійного характеру. “У середньовічному суспільстві, – зазначав французький історик Ф. Ар’єс, – праця не вимагала стільки часу і не мала такого великого значення, тоді як ми вже понад століття зводимо її до рангу найпершої людської цінності ... Проте гра та розваги виходили за межі сучасних уявлень” [3, с. 82]. У різноманітні ігри грали всі – королі й придворні, городяни й селяни, чоловіки й жінки, дорослі й діти. Грали в приміщеннях і на відкритому просторі, влітку й узимку, на гроші і на щось інше, в ігри азартні і в такі, що під цю категорію не підпадали. Навіть до навчальних закладів, де здобувало освіту духовенство, проникала пристрасть до ігор. Так, внутрішній статут Нарбонського коледжу в редакції 1379 р. встановив: “У стінах закладу ніхто не має права гратися в м’яча або в ключки, а також інші небезпечні ігри під загрозою штрафу в 6 деньє, ані в кості чи подібні ігри за гроші ... – під загрозою штрафу в 10 су” [3, с. 95-96]. Католицький собор у Сансе 1485 р. заборонив священникам грати в м’яч на тій підставі, що в рясі це робити незручно, а роздягатися на людях для духовного стану непристойно. Цей документ можна вважати особливо показовим: у переліку категорій гравців клірики, як бачимо, не були винятком.

Картини тогочасних художників, фольклор, художня література, народна поезія і пісні, театральні вистави, інші витвори культури і мистецтва красномовно свідчать про захоплення іграми в середньовічному суспільстві. Наприклад, у романі Ф. Рабле “Гаргантюа і Пантагрюель” названо 157 ігор, що в них умів грати герой твору. Це низка карточних, настільних, кімнатних і на свіжому повітрі, рухових і розумових ігор [10, с. 78-80]. Діти Середньовіччя грали в піжмурки, доганялки, квача, хованки, чехарду, а також у м’яча, кеглі, воланчики, бабки, кості та багато інших ігор, знайомих нам і сьогодні. На картині П. Брейгеля “Дитячі ігри” (1560 р.) ми нараховуємо до 80 найменувань таких ігор. Нідерландський художник Я. Моленар зобразив сцену гри в м’яча, середньовічний “футбол”, із усіма його грубими й небезпечними рисами (суцільна бійка за м’яч). На полотнах того часу можна побачити дітей, які грають в азартні ігри (карти) поруч із дорослими. Так, іспанський живописець Б. Мурильо зафіксував момент азартної гри в кості за участю дітей (“Хлопчики, які грають у кості”). Це дивно, але середньовічне суспільство, таке побожне, тотально релігійне, виявляло повну байдужість до дитячих ігор, і в “футбол”, і в карти діти грали нарівні з дорослими.

Ігри та гравці часто згадуються у творах М. Сервантеса, Дж. Бокаччо, У. Шекспіра, Дж. Чосера, С. Бранта та інших авторів середньовічної епохи. Вони оцінюються по-

різному, часто засуджуються, але незаперечним є той факт, що людина Середньовіччя була Homo ludens – граючою людиною. Недарма для свого театру “Глобус” У. Шекспір обрав гаслом відомий латинський вислів “Totus mundus agit histrionem” (зазвичай перекладається як “Увесь світ – театр”). Саме тогочасний театр був нерозривно зв’язаний із народними іграми і вуличними виставами, а гістріони (так від часів Античності називали акторів, мандрівних комедіантів, фокусників, гімнастів і музикантів – словом, майстрів на всі мистецтва) – неодмінними учасниками народних свят і масових розваг.

М. Бахтін, російський дослідник народної ігрової культури, писав у монографії про Ф. Рабле, що ці розваги цілком відповідали стилю життя людини Середньовіччя, були пов’язані “зі святковою атмосферою майдану”, вирізнялися щирою радістю й задоволенням, що їх відчували учасники, які навіть не потребували глядачів. “Гра не стала ще просто побутовим явищем, почасти негативного ґатунку. Вона зберігала ще своє світоглядне значення ...” [4, с. 255, 257].

Дійсно, граючи, люди отримували можливість відчути себе членами певного соціуму – міста, села, парафії тощо. Відтак в іграх яскраво визначалася їхня соціальна роль. Вони створювали умови для вияву людьми свого ставлення до світу, до оточення: “... В образі гри бачили мовби універсальну й стислу формулу життя та навіть історичного процесу” [6, с. 127], – уважає мистецтвознавець і культуролог В. Даркевич. Історик Є. Парнов, знавець середньовічних хронік та інших англійських джерел XIV століття, висловив у такій яскравій формі враження від опису народного “футболу”: “По всіх усюдах галасливі юрби ганяли прикрашений різнокольоровими стрічками м’яч. Під протяжний стогін волинок й хриплий рев рогів збиралися у великі купи, борсаючись у них, селяни й підмайстри, матроси, купці й лицарська молодь. Навіть ченці, підібравши рясу, кидалися в колотнечу, де кожний намагався хоч на мить заволодіти важкою шкіряною кулею. Відстань між воротами вимірювалася милями, а шлях гравців, не обмежених жодними правилами, пролягав через вулиці й провулки, базарні площі, церковні двори. Загалом це було безумство, ще залишаючись одвічним обрядом, отримувало риси народної забави, яка через століття підкорила світ ...” [9, с. 60].

Тут мова йде про гру в м’яч, яку називали по-різному в Англії, Франції, Італії. Саме вона стала попередницею сучасного футболу. Витоки гри залишаються остаточно нез’ясованими, однак зазвичай їх пов’язують із давніми обрядами, в яких куля набувала магічного значення. Її учасники, штовхаючи м’яч ногами, мовби виганяли злу силу. Правил, як вище зазначалося, не існувало, а матч нагадував суцільну бійку і, що цікаво, поруч із дорослими у м’яч гралися діти.

Дослідники відзначають ще один момент у настроях гравців: здавалося, що люди висловлюють у такий спосіб прихований у повсякденному житті протест проти тієї ролі, яка їм відводилася віровченням і церквою в земному існуванні. Вони прагнули, щоб свято було тут, на землі, а не на небі, вони переконувалися в тому, що святкувати повинна не тільки душа, а й тіло, відчуваючи радість руху й перемоги. Загалом гра давала вихід енергії, розкутість і свободу від релігійних і корпоративних установлень. Вона дозволяла забути про нещастя та біди, відчути насолоду від боротьби, випробувати свою долю.

Добре відомо, що за часів Середньовіччя центром вільнодумства були міста. Городяни любили публічні заходи, різноманітні свята, розваги, змагання. Тому ігри традиційно становили невід’ємну складову життя європейського міста. У них зазвичай брала участь і сільська молодь. Це були здебільшого фізичні ігри та вправи, які пізніше склали основу середньовічного “спорту”. Прикметно, що попри освяченому релігією ідеалу аскета-ченця, який цілодобово молився й умертвляв плоть, у народі цінували здоров’я, фізичну силу, спритність і зовнішню вроду. Городяни й селяни змагалися в бігу, стрибках, боротьбі, перетягуванні канату, підніманні важких речей тощо. Особливо популярним був кулачний бій. Розважалися також ходінням на ходулях, катанням на ковзанах і санчатах.

Дуже поталанило за часів Середньовіччя іграм із м'ячем, кульками, ракетками тощо. Грали, як правило, спочатку під час релігійних свят, згодом цей зв'язок втрачався. Найбільше наближався до сучасного футболу італійський кальчо. Тут уже використовували ворота, а ігрове поле мало чітко визначені розміри. На тогочасних картинах, малюнках і гравюрах можна побачити французьких селян, які грають у "суль" перед церковною папертю; дворян, які надувають м'яч, готуючись до гри, а також багато інших ігор і розваг, із м'ячем або без нього. Ф. Ар'єс із посиланням на джерело XII століття навів опис гри під час свята "жирного вівторка" (останнього дня масляної): "... Після обіду вся молодь виходила пограти у славнозвісну гру в м'яча ... Дорослі – батьки й міська знать – сідали коней і верхи їхали до місця, де веселилася молодь, і разом із нею знову поверталися в молоді роки" [3, с. 86]. А ось опис "футболу", представлений у книзі В. Оливої: "... гра розпочиналася вкиданням м'яча на площі в центрі міста, перед собором або на ринку. Жодних правил не існувало. По суті, це була вперта бійка за м'яч, за якої дозволялося все. Звивисті вулички середньовічних міст ускладнювали гру, робили її ще привабливішою ... Гравець міг доторкнутися до м'яча різними частинами тіла. Кожна команда намагалася за будь-яку ціну вирвати м'яч у противника ..." [8, с. 116].

Незважаючи на недоліки – відсутність цивілізованих правил, участь дітей у небезпечному "спорті", народна ігрова культура сприяла фізичному розвиткові молоді, "вихованню тіла". Це була стихійна педагогіка гри, не обґрунтована в трактатах і теорії. Народ сам створював цю традицію, усвідомлюючи необхідність не лише морального, але й фізичного виховання. Варто вказати й на естетичний аспект народних ігор. Популярними впродовж усього Середньовіччя були танці – хороводи, що супроводжувалися музикою та співами. Мандрівні гімнасти й акробати, які виступали на міських площах, виконували свої номери під музику. Танці, що їх навчали спеціальні майстри, нагадували швидше за все балет. Красиво виглядали номери з обручем. Швейцарський студент Т. Платтер, свідоцтва якого є цінним джерелом із народної ігрової культури XVI ст. в Європі, із захопленням описував побачене в Авіньйоні під час "жирного вівторка": "... Увечері вони танцювали на вулиці танок із обручем. У ньому брали участь багато молодих людей і благородних дівчат, одягнених у біле, увішаних дорогоцінностями. У кожного танцюриста в руках був золотий із білим обруч ... Приємно бачити, як під музику вони проходять крізь свої обручі, вигинаючись і розгинаючись у такт інструментам" [3, с. 104].

Як бачимо, ігрова культура Середньовіччя була багатою і різноманітною. Ми сказали лише про фізичні ігри й розваги, але не можна оминати те, що сьогодні називаємо "азартними" іграми. У перекладі з французької слово "азарт" означає "захват", "завзяття", "запальність". Загалом усе це підходить до будь-якої гри, у більшій або меншій мірі, залежно від темпераменту гравця. Однак власне азартними вважаються ті ігри, за яких азарт може стати небезпечним, перетворитися в манію. Азартний гравець стає заручником ризику, і особливо небезпечною в цьому сенсі є гра на гроші. Саме тут виток так званої лудоманії, і Середньовіччя вже знало цю хворобу. Так, середньовічна людина була *homo ludens*, але лудоманів (ігроманів) загалом не поважали, ставили на один рівень із п'яницями й повіями. Про це ми дізнаємося із творів У. Шекспіра, С. Бранта, Дж. Бокаччо, М. Сервантеса, Дж. Чосера та інших. Наприклад, Дж. Чосер у "Кентерберійських оповіданнях" багато уваги приділяв цій людській ваді, що притаманна і знатним, і простим людям. "Гра – це мати всіх обманів, джерело бід, чума тугих кишень; вона лінощі та пияцтво спричинить і до вбивства підштовхне; усі гроші ваші пожере і час, зруйнує і повагу, і пошану – адже гравця всі потай зневажають" [11, с. 251].

Отже, гра могла нести й небезпеку. І це визнавалося у суспільстві. Однак середньовічне суспільство повинно було турбуватися з приводу того, що азартні ігри (карти, кості тощо) були доступними дітям. Почасти це пов'язувалося з відсутністю до певного часу правильного уявлення про дитинство й дитину: дитина в середньовічному

суспільстві тривалий час сприймалася просто як “маленький дорослий”. “Відкриття” дитинства відбувалося поступово, тривало приблизно, починаючи від XII століття й досягло апогею в епоху Відродження. Гуманісти розглядали дитину, як самоцінність, дитинство – як особливий, неповторний період життя людини. Вони привертали увагу до необхідності її освіти і виховання, а ігри включали до арсеналу педагогічних методів, однак рішуче засуджували участь дітей в азартних іграх, іграх на гроші.

Загалом же наприкінці Середньовіччя в європейському суспільстві визначилися дві протилежні тенденції щодо ігор. Одна – за право людини грати, причому в усі ігри без обмежень. Інша – категорично проти будь-яких ігор як таких, що підривають основи суспільної моралі. Це була думка церковників і освічених ригористів, суворих захисників моральності. Педагоги, звичайно, належали до другої частини. “Повна байдужість до морального боку справи абсолютної більшості й нетерпимість педагогічної еліти співіснували дуже довго – компроміс було знайдено лише впродовж XVII-XVIII століть. Це був компроміс, який збігається з сучасним ставленням до ігор” [3, с. 91]. До цього варто додати, що в період Середньовіччя ще не відбулося повного розмежування дитячих ігор та ігор дорослих, хоча тенденція до диференціації намітилася.

Таким чином, епоха Середньовіччя в загальній історії ігор позначена різким поворотом від античної традиції. Про Олімпійські ігри було забуто. Християнська культура своєю ідейною основою виключала агон зі стимулів людської поведінки. Однак парадокс полягав у тому, що європейці не перестали бути *homo ludens* навіть за умови тотальної християнізації. Тоді склалася широка народна традиція ігор, свят, розваг і змагань. Разом із дорослими в них брали участь діти. Ігри виконували виховну роль – слугували соціалізації, фізичному загартуванню молоді, розвитку корисних психологічних якостей. У тогочасній офіційній педагогічній думці епоха гри не знайшла належного осмислення і, якщо й допускалася певною мірою, то в позаурочний час, як відпочинок. Виняток становило лицарське виховання, система вправ і тренувальних заходів, поміж яких були турніри – власне, ні що інше, як військові ігри. Потужна стихія народних ігор у своєму розвитку призвела до появи у віддаленому майбутньому багатьох популярних видів спорту сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Августин Блаженный. О граде божьем / Августин Блаженный.* – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2000. – 1296 с.
2. *Аврелий Августин. Исповедь / Аврелий Августин // Хрестоматия по истории педагогики: в 3 т. – Т. 1.: Античность. Средневековье: [под ред. А. И. Пискунова].* – М. : ТЦ “Сфера”, 2006. – С. 123-142.
3. *Арьес Ф. Ребёнок и семейная жизнь при Старом порядке / Филип Арьес [пер. с франц. Я. Ю. Старцева].* – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 1999. – 416 с.
4. *Бахтин М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. Бахтин.* – М. : Худ. лит., 1990. – 543 с.
5. *Винцент из Бове. О наставлении детей знатных граждан / Винцент из Бове // Хрестоматия по истории педагогики: в 3 т. – Т. 1. : Античность. Средневековье [под ред. А. И. Пискунова].* – М. : ТЦ “Сфера”, 2006. – С. 221-236.
6. *Даркевич В. П. Народная культура Средневековья: светская праздничная жизнь в искусстве IX-XVI вв. / В. П. Даркевич.* – М. : Наука, 1988. – 341 с.
7. *Луллит Раймунд. Книга о рыцарском ордене / Луллит Раймунд // Хрестоматия по истории педагогики: в 3 т. – Т. 1. : Античность. Средневековье [под ред. А. И. Пискунова].* – М. : ТЦ “Сфера”, 2006. – С. 250-255.
8. *Оливова В. Люди и игры: у истоков современного спорта / Вера Оливова [пер. с чешск.].* – М. : Физкультура и спорт, 1985. – 240 с.
9. *Парнов Е. Под ливнем багряным / Е. Парнов.* – М. : Изд-во полит. лит-ры, 1988. – 446 с.
10. *Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюэль / Ф. Рабле.* – М. : Худ. лит-ра, 1972. – 783 с.
11. *Чосер Дж. Кентерберийские рассказы / Дж. Чосер [пер. с англ.].* – М. : Худ. лит-ра, 1973. – 350 с.

БОРИС ГОД

ИГРЫ В ЖИЗНИ И ВОСПИТАНИИ СРЕДНЕВЕКОВОГО ЕВРОПЕЙЦА

Рассмотрен феномен игры в культуре и воспитании средневекового общества. Особенное внимание уделено определению места и роли игровой народной традиции в становлении личности.

Ключевые слова: аскетизм, воспитание, игра, игромания, игра азартная, игра детская, игра народная, Средневековье, традиция, христианство.

BORYS GOD

GAMES IN THE LIFE AND EDUCATION OF THE MEDIEVAL EUROPEAN

A play/game as the phenomenon of culture and education of medieval society has been considered. The place and role of the folk play tradition in the person's development have been emphasized.

Keywords: asceticism, education, play/game, ludomania, play of chance, children's game, popular/folk game, Middle Ages, tradition, Christianity.

Одержано 5.01.2012, рекомендовано до друку 26.01.2012.